

Az oligarcháktól a nemzeti államig

Irta: Darvas József

A magyar történelemben a 14. századot s még a 15. század első felét is, az oligarchia korának szokták nevezni. Történelmünknek ebben a szakaszában ugyanis a birtokviszonyok úgy alakultak, hogy az ország területének legnagyobb része néhány birtokos főúr, néhány oligarcha kezében összpontosult, akik így óriási hatalom birtokába kerültek, s valóságos kiskirályok lettek. Kiskirályok lettek, akik ha nem is formailag, de valóságos hatalomban versenyezni tudtak a királlyal, aki csak első volt az urak, az oligarchák között, de nem feltétlenül volt fölöttük. A Csák Máték, a Garaiak, a Cilleiek, Rozgonyiak, Ujlakiak, s a többi oligarchák hatalmi vetélkedése szabta meg ezekben az időkben az ország helyzetét, elsősorban persze a belső viszonyokat, de sok tekintetben az országnak a környező államokhoz való viszonyát is, mert a mindenkor uralkodónak, ha trónját meg akarta tudni tartani, valamiféle egyensúlyi helyzetre kellett törekednie a szembenálló oligarchák között s politikájának vonalát ehhez kellett szabnia. A modern nemzeti államnak az a formája, amely törvényes keretek közé szorította s egymással szemben állandóan érvényesülő s uralkodóilag érvényesíthető viszonyba hozta volna a különböző társadalmi erőket, ekkor még nem alakult ki. A hatalomban a tényleges erő érvényesült, mégpedig egészen nyíltan, brutálisan, minden leplező álaré nélkül. Ez volt a kor, az erkölcsi s olyan dolgok, olyan események, amelyek előtt ma furcsálkodva s őszinte esodálkozásal állunk meg, akkor egészen természetesen voltak. A mai gondolkodás számára például egészen érthetetlen, hogy mikor Zsigmond királyt 1401-ben az elégedetlenkedő urak egyik csoportja elfogta és Visegrád várába zárta, majd egy másik csoport kiszabadította, a lázadóknak szinte semmi bántódásuk nem lett. Sőt amikor Zsigmond nem jutalmazta meg eléggé a mellette állókat, a két ellenséges tábor szépen kibékült egymással és most már közösen szöttek új összeesküvést a király ellen... Az oligarchák hatalmi csoportosulásait „ligák”-nak nevezték. Ezeknek a ligáknak az összetétele állandóan változott: volt ellenfelek egyik napról a másikra kibékültek, házasságokkal és egyéb kötelekkel erősítették az egymáshoz való tartozást, hogy a következő napon vagy a következő esztendőben azután megint halálos ellenségként álljanak egymással szemben.

Az akkori „belpolitika”

tulajdonképpen ezeknek a ligáknak egymással való harcaiból állt, sőt a „külpolitikát” is ez a belső hatalmi vetélkedés irányította s egy-egy oligarcha csoport nem egyszer kötött szövetséget a törvényes uralkodó és az őt pártoló másik liga ellen valamelyik külföldi uralkodójával. S ez nem csak nálunk volt így, hanem például a szomszédos Csehország vagy Ausztria birtokos urai szintén sürög kerestek segítő kezét a maguk uralkodója vagy a maguk ellenfele ellen a mi uralkodónal. Az ún. *modern nemzeti eszme* s az ezt képviselő *modern nemzeti állam* a rendi gondolkodás számára teljesen idegen volt. Nálunk ugyan már Zsigmond megpróbálkozott ennek a megteremtésével, legalábbis az oligarchiával való harca, a feltörekvő polgárság vallási mozgalma, a huszitizmus iránti szimpátiái s a kisebb nemesség megnyerését szorgalmazó néhány próbálkozása mind ebbe az irányba mutatnak — de eredmény nem maradt utána. Sőt, az őt követő évtizedekben az oligarchák ereje, hatalma még jobban megnövekedett. Közülük az egyik, Hunyadi János, talán csak ösztönösen s az egyre jobban fenyegető török veszedelem hatása alatt, szintén dédelgetett ilyen vágyakat, szándékokat, de a megvalósítást már fiára, Mátyásra kellett hagynia...

Nézzük meg egy kicsit, hogy milyen volt ebben a korban a magyar társadalom belső szerkezete?

A jobbágság nagy tömegei teljesen ki voltak zárva az ország sorsának az irányításából: mindenkor helyzetüket kizárólag a földesurukhoz való viszonyuk szabta meg s legerősebb joguknak, a szabad költözködésnek megengedése vagy eltiltása is azok önkényétől függött. Ha a földesurak többször tiltakoztak is az ellen, hogy a király adót vehessen ki a jobbágyokra, ezt nem valamiféle jobbágyvédó érveléssel tették, hanem azért, hogy jobbágyaik munkájának hasznából egyedül ők részesedhessenek. A jobbágyi terhek egyre súlyosabbak lettek s ez ellen a parasztság másképpen nem tudott tiltakozni, mint helyi lázadásokkal. Az öntudatlan jobbágyi tömegekben nem élt egy új, szabadabb társadalomnak a képe: csak akkor tiltakoztak, ha már elviselhetetlennek érezték a rájuk rótt terheket s akkor sem követtek új, emberibb, szabadabb törvényeket, hanem csak a régiéket tartották. Jellemző erre az 1437. évi, Budai Nagy Antal nevéhez fűződő erdélyi jobbágyláadás, amikor a kétszer egymásután győzelmes jobbágyok semmi más nem követeltek, csak azt, hogy uraik ne rójják rájuk nagyobb terheket, mint amennyit a törvény megenged nekik. A jobbágságra tehát, mint társadalomformáló erőre, ekkor még egyáltalán nem lehetett támaszkodni.

A városi polgárság

számban aránylag még kicsiny volt, gazdasági ereje azonban már egyre nőtt s mint harmadik rend, mindinkább jelentkezett, hogy részt kérjen az ország sorsának irányításában. Ki is küzdötte magának a jogot, hogy résztvehessen az országgyűlésen, ám ez ebben az időben még alig jelentett többet egyszerű jelentkezésnél, mondhatnánk, névjegyetételnél a jövőendő asztalánál. A főnemesség és főpapság mellett az országgyűlésen ősi jogon résztvevő kisebb nemesség jelentett csupán komoly erőt, bár ez az erő is legtöbb esetben meglehetősen illuzórikus volt, mert gazdasági hatalomban nem tudtak versenyezni az oligarchákkal s mert a legkülönbözőbb érdekszálakkal legtöbbben hozzá voltak fűzve ehhez vagy ahhoz az oligarcha csoporthoz. Az egyetértés köztük s az oligarchák között azonban mégsem volt teljes, hiszen azok mérhetetlen megzavargatása sok tekintetben az ő rovásukra ment. Hogy milyen hatalmas volt a vagyoni viszonyok eltolódása, arra jellemző az alábbi néhány adat. Az Anjou-kortól Zsigmond koráig a királyi birtok *oligarcháknak csúszott, a birtokos társadalom élén álló betvan család birtokállománya megkérszeseződött*, viszont az alsóbb nemesség nemcsak, hogy nem nőtt semmivel, de egyenesen fogyott! A nagy- és kisebb vagyoni nemesség közötti elmenté tehát, legalábbis kárpangó erként megvolt s csak arra várt, hogy jöjjön valaki, aki ezt felismeri és kihasználja az oligarchia letörésére.

Hunyadi János

kisnemesi sorból emelkedett fel és lett az ország leggazdagabb urává. Pályája egészen szédületes volt, mert míg a többi oligarcha-családok mögött hosszabb vagy rövidebb történelmi múlt volt, ő egy emberélet alatt teremtett szinte a semmiből olyan hatalmat, ami páratlan volt a maga nemében. Néhány évtized alatt övé lett majdnem egész Erdély, a Temesköz, a Tisza-Maros szög, sőt még fönt, az északi-keleti részekben is voltak birtokai. De nemcsak vagyoniilag volt ilyen hatalmas, hanem katonailag is: birtokai főrészt a déli végeken feküdtek s az állandóan betöréssel fenyegető török ellen komoly hadsereget kellett tartania. Birtokain a jobbágyoknak kivételesen jó sorsuk volt. Jobbágyvédó s jobbágypartoló intézkedéseinek a magyarázata, em-

berséges gondolkozása mellett, nyilván az volt, hogy katonáinak legnagyobb részét a jobbágyok közül szedte.

Hunyadiban az oligarchák nemcsak a vetélytársat gyűlölték, hanem az alulról feltörekvő embert is és Cilleivel meg Garával az élükön, egyre-másra szervezték meg ellene a ligákat, hogy elveszítsék. Hunyadi velük szemben a saját katonai erején túl eleinte a kisebb nemességre támaszkodott s a különböző országgyűléseken egymásután állt ki ennek a rétegnek az érdekei mellett. A saját birtokainak védelmében nem egyszer összeütközött a törökkel s ha valaki, akkor ő tudta, hogy lent délen milyen óriási veszedelem készülődik nemcsak ellene, de az egész ország ellen. Érezte, hogy ennek a veszedelemnek a feltartóztatására végül is kevés lesz a maga ereje. Eppen ezért minden törekvése az volt, hogy *egységes, országos ellenállást* próbáljon megszervezni. Ez a cél ve-

lette akkor is, amikor maga is beleavatkozott a ligák harcaiba s akkor is, amikor az Ulászló halála után a kormányzó rang elérésével szinte királyi hatalom került a kezébe. Ha talán nem is eléggé körvonalazott, nem is eléggé plasztikus formában, de már fölillant előtte az *egységes, központi hatalommal irányított, modern nemzeti állam* képe, amely az erőket felmorzsoló belső vetélkedés helyett kifelé veti tekintetét. Am még benne sem volt meg az erő, hogy ezt megvalósítsa: a ligák, amelyeket éppen a ligák letörésére szervezett volna, végül is ellene fordultak. Élete végére szinte teljesen egyedül maradt és Nándorfehérvárnál az oligarchák kárörvendő közömbösségtől kísértetten jobbágyhadakkal verte vissza a török rohamát...

V. László halálának idején az ország három legnagyobb hatalma a Gara-, Ujlaki- és Hunyadi-család. V. Lászlónak nincs egyenes leszármazottja, aki örökölhetné a trónt, viszont a Hunyadiak népszerűsége az országban óriási. Az előbbi királyok, Zsigmond is, Ulászló is, Albert is, mind idegen urakat hoztak be az országba, idegeneknek adományoztak hatalmas birtokokat, hogy a magyar oligarchákkal szemben így biztosítsák uralmukat.

Az ébredező nemzeti eszme

szembefordul ezekkel s az egész nemességben terjed a „nemzeti király” követelésének jelszava. Szinte egészen természetesen adódik, hogy Hunyadi János egyetlen még élő gyermeke legyen a király. A két nagyhatalmú oligarcha, a Hunyadiak halálos ellensége ugyan az osztrák Frigyes szeretné, de mikor látják annak húzódozását és másrészt az országos hangulatot, sietnek minél nagyobb hasznot kicsikarva kiegyezni a Hunyadi-családdal: Mátyás anyjával és nagybátyjával, Szilágyi Mihállyal. Miután a leghatalmasabb oligarchákat így sikerült leszerelni, Szilágyi Mihály az alsóbb nemesség lelkesedését is megfűszerezte meg, a „nemzeti király” jelszava mellett azzal az ígérettel, hogy Mátyás semmi körülmények között nem szed majd adót a nemesektől vagy azok jobbágyaitól s hogy az ország megvédésére a saját birtokainak jövedelméből állít hadsereget. Így aztán a választás teljesen egyhangú volt s úgy indult Mátyás királysága, hogy, mint elődeinél, nála is a különböző hatalmi csoportok mezítelen anyagi érdekeinek ígérettel vagy valóságban való kielégítése között bintázik majd ide-oda az uralkodói gond. A rendeknek ezt a vágyát s elképzelését fejezte ki az is, hogy mikor Mátyás prágai fogságából visszatért az országba és bevált Budára, a város karja előtt a polgárság, a várba való bebocsátás előtt a főnemesség és a koronázó templom karja előtt a főpapság kiváltságainak megtartására kellett esküt tennie...

Mátyás

azonban azzal kezdte uralkodását, hogy egyszerűen nem tartotta be a családának az oligarchákkal, mindegyiket Garával és Ujlakival kötött szerződését. De mint jó politikus, egyszerre csak az egyik oldalra nézett s míg az egyik kezével elvett, a másikkal adott. Hogy az alsóbb nemesség szimpátiáját megtarthassa, az adómentességre adott ígéreteket megerősítette, sőt újabb kiváltságokat biztosított a nemességnek. Így indult neki, hogy megteremtse az erős központi hatalmat s az egységes államot a széthúzó oligarchákkal szemben. Erre természetesen újra megindult a ligák szervezkedése s még nagybátyja is ellene fordult. Az elégedetlenkedő nagyurak felajánlották Frigyes osztrák császárnak a koronát, sőt meg is választották királynak. Bent az országban vagy húsz főnemesség, nyugaton Frigyes, délen a török készülődött, hogy megdöntse Mátyás uralmát. Tulajdonképpen ekkor kezdődött el az a harc, ami ezután kisebb-nagyobb szünetekkel évszázadokig tartott s amit Zrínyi Miklós, a költő, így fogalmazott

meg: „Két pogány közt — egy házáért...”

Az Európaszerte ébredező nemzeti eszme Mátyásban testesült meg először nálunk a rendi széthúzás után, mint az önálló s független nemzeti állam megteremtésére irányuló céltudatos akarat. Hogy ez mennyire tudatos volt nála, arra legjobb bizonyíték az, hogy a kor két legnagyobb hatalmával, a német-római császársággal s a pápasággal szemben soha nem mulasztotta el hangsúlyozni önállóságukat. A Szent-székekkel való egyházi vitájában arra is hivatkozott, hogy „Mindent inkább elszenvedünk, semhogy a magunk és országunk szabadságát elveszítsük”. S a német császárral szemben azt hangoztatta, hogy „mi szabad királyok vagyunk Magyarországnak, mely a római birodalomnak nincsen alávetve”. Bent az országban erővel s politikai furfanggal megsemmisítette a kiskirályok uralmát: amikor arról volt szó, hogy meg kell védeni az országot, nem törődött az ígéretével, hogy ezt majd a „saját birtokainak jövedelméből” teszi, hanem megadózta a nemességet, sőt bandériumokat is követelt tőlük: a rendi szétszakadozottságból erős, egységes nemzeti államot kovácsolt össze. Sok vád is érte őt, hogy a török elleni harcban nem követte „törekvő” apja példáját, hanem erejének nagyobb részével nyugatra, az osztrák császárral fordult. Am az az igazság, hogy mint bent az országban, a jézongó oligarchákkal szemben s lent délen a török ellen, itt is a maga építette nemzeti állam érdekeit védte.

ARATÁS

Szia-Fun kínai festő rajna